

Jasiński, Grzegorz

Statystyka językowa powiatu mrągowskiego za lata 1824-1840

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 3, 423-431

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Grzegorz Jasiński

STATYSTYKA JEZYKOWA POWIATU MRĄGOWSKIEGO ZA LATA 1824–1840

W opublikowanym przeze mnie w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” tekście źródłowym prezentującym statystyki językowe na Mazurach z pierwszej połowy XIX w.¹ zabrakło powiatu mrągowskiego. O ile dane z dokumentów przechowywanych w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (Berlin-Dahlem) dotyczące powiatów rejencji gąbińskiej obejmowały miasta, majątki szlacheckie i wsie królewskie na terenach poszczególnych parafii, to w przypadku odnalezionej tam przeze mnie statystyki powiatu mrągowskiego nie wyodrębniono w niej obszarów parafii, lecz okręgi sądów przysięgłych (Landgeschworene Bezirk), w dodatku zaopatrzone jedynie w oznaczenia numeryczne, bez nazw własnych, dlatego drukowanie jej miało się z celem².

Jednak, już po opublikowaniu wspomnianego artykułu, w materiałach pozostawionych przez Marcina Gerssa, znanych pod nazwą „Tek Kórnickich”³, odnalazłem brakujące informacje dla powiatu mrągowskiego, i to pełniejsze niż dla innych powiatów rejencji gąbińskiej, bo w przypadku statystyk językowych obejmujące lata 1824⁴, 1832, 1835, 1837 i 1840. Natomiast dane odnoszące się do ogólnej liczby mieszkańców urząd gromadził już od chwili swojego powstania w 1818 r.

M. Gerss otrzymał te wiadomości od urzędu landrackiego w Mrągowie w lipcu 1841 r. Potrzebne były mu do przygotowywanej pracy na temat postępów germanizacji w powiatach mazurskich⁵, a też do prowadzonych w tym czasie polemik (głównie z Gustawem Gizewiuszem) na temat celowości i skuteczności polityki językowej państwa, opartej przede wszystkim na wprowadzeniu rozszerzonej nauki języka niemieckiego oraz częściowo jako języka wykładowego w szkołach elementarnych⁶.

W zasadzie zawarte tutaj informacje nie odbiegają od tych dotyczących innych powiatów, zwraca jednak uwagę rok 1832: w przypadku obszarów wiejskich na terenie poszczególnych

¹ G. Jasiński, *Statystyki językowe powiatów mazurskich z pierwszej połowy XIX wieku (do 1862 roku)*, KMW, 2009, nr 1, ss. 97–130.

² Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (Berlin-Dahlem), XX. HA, Rep. 12 (Regierung zu Gumbinnen), Abt. I, Tit. 3, Nr. 3, Nr. 1, Vol. 1, k. 110–111.

³ Zob. W. Chojnacki, *Działalność Marcina Gerssa w świetle jego kórnickich tek*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej, 1955, z. 5. ss. 102–135.

⁴ Biblioteka Kórnicka, 1429, k. 74, M. Gerss do urzędu landrackiego w Mrągowie, 20 VII 1841: na tylnej stronie dokumentu znajduje się informacja, że za lata 1818–1824 nie prowadzono statystyk językowych.

⁵ Biblioteka Kórnicka, 1429, k. 72, M. Gerss do urzędu landrackiego w Mrągowie, 20 VII 1841.

⁶ W. Chojnacki, op. cit.; J. Jasiński, *Polityka germanizacyjna i obrona przed nią w Prusach Wschodnich i Zachodnich*, w: *Historia Pomorza*, pod red. G. Labudy, t. III (1815–1850), cz. 2: *Zagadnienia polityczne, narodowościowe i wyznaniowe*, Poznań 1996, ss. 111–169; E. Martuszewski, „Die polnische Sprache in Preussen” jako źródło do badań nad dziejami germanizacji szkolnictwa na Mazurach, Olsztyn 2001.

parafii (zwłaszcza Mikołajek, Mrągowa, Szestna, Rybna, Szymonki) następuje gwałtowny spadek ludności polskojęzycznej, skorelowany ze zmniejszeniem się odsetka polskojęzycznych dzieci w wieku szkolnym. Widziałbym to raczej w kategorii, niemożliwego obecnie do ustalenia, błędu metodologicznego przy liczeniu, niż celowym zaniżaniu ludności polskojęzycznej, zwłaszcza że w 1835 r. sytuacja „wróciła do normy”, choć niemal wszędzie zaznaczył się niewielki spadek liczbowy tej ludności.

Z kolei w przypadku miasta Mikołajek takie radykalne zmniejszenie liczby ludności polskojęzycznej występuje dopiero w 1840 r., ale przy dwukrotnie wyższym procencie dzieci polskojęzycznych, choć także zaniżonym w stosunku do roku 1837, natomiast odnośnie do miasta Mrągowa widoczne jest to już w 1824 r., ale potem następuje znaczący wzrost.

Majątki szlacheckie i należące do miast wyodrębniono w ujęciu statystycznym dopiero w 1840 r., wcześniej ich mieszkańców zaliczano do kategorii „pozostałych obszarów wiejskich na terenie poszczególnych parafii”, czyli tzw. miejscowości królewskich.

W oryginale wszystkie tabele były uszeregowane alfabetycznie według nazw niemieckich. Po przetłumaczeniu na język polski zachowano ten układ, dostosowując go do nazw polskich.

Przypisy do tabel pochodzą od wydawcy. Przeprowadziłem także korekty według zasad zastosowanych w poprzednim artykule. Podobnie, dla uzyskania jaśniejszego obrazu, dokonałem stosownych obliczeń i wprowadziłem dodatkowe rubryki ujmujące procentowo liczbę ludności polskojęzycznej i polskojęzycznych dzieci w wieku szkolnym⁷. Z uwagi na to, że w tabeli nr 1 „Statystyka językowa powiatu mrągowskiego za lata 1824–1840” ze względu na jej układ trudno przedstawić odsetek ludności polskojęzycznej w poszczególnych latach dla całości powiatu, co uczyniono w tabelach z artykułu w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” 2009, nr 1, sporządziłem tu dodatkową tabelę nr 2 „Odsetek ludności polskojęzycznej na terenie powiatu mrągowskiego w latach 1824–1840”.

Źródło: Biblioteka Kórnicka, Teki Gerssa, rkps 1429, k. 73–74, Uebersicht der Einwohner Zahl im Kreise Sensburg nach den verschiedenen Zeitraum und Sprachen.

⁷ G. Jasiński, op. cit., s. 101.

Mikołajki	8	34	-	42	80,95	5	15	-	20	75,00
Mragowo	153	92	-	243	37,86	20	57	-	77	74,03
Majątki szlacheckie na terenie parafii (w 1840 r.)										
Mikołajki	102	405	-	507	79,88	24	140	-	164	85,37
Mragowo	80	552	-	632	87,34	34	199	-	233	85,41
Nakomiady	462	333	-	795	41,89	103	190	-	293	64,85
Nawady	203	306	-	509	60,12	40	122	-	162	75,31
Rybno	240	1268	-	1508	84,08	70	463	-	533	86,87
Sorkwity	899	1878	-	2777	67,63	600	445	-	1045	42,58
Szestno	779	53	-	832	6,37	300	14	-	314	4,46
Szymonka	7	29	-	36	80,56	3	6	-	9	66,67
Pozostałe obszary wiejskie na terenie parafii										
Mikołajki										
1824	168	2296	-	2464	93,18	20	325	-	345	94,20
1832	1936	2079	-	4015	51,78	603	628	-	1231	51,02
1835	358	4184	-	4542	92,12	52	805	-	857	93,93
1837	404	4229	-	4633	91,28	84	838	-	922	90,89
1840	251	3986	-	4239 ^d	94,03	90	1403	-	1493	93,97
Mragowo										
1824	83	2553	-	2636	96,85	8	354	-	362	97,79

1832	1628	1692	-	3320	50,96	378	602	-	980	61,43
1835	168	3328	-	3496	95,19	54	1009	-	1063	94,92
1837	139	3298	-	3437	95,96	34	634	-	668	94,91
1840	82	3046	-	3128	97,38	30	1074	-	1104	97,28
Nakomiady										
1824	452	504	-	956	52,72	75	96	-	171	56,14
1832	532	987	-	1519	64,98	223	209	-	432	48,38
1835	332	1601	-	1933	82,82	76	490	-	566	86,57
1837	246	1514	-	1760	86,02	49	256	-	305	83,93
1840	279	839	-	1118	75,04	80	325	-	405	80,25
Nawiady										
1824	238	5329	-	5568 ^e	95,71	33	753	-	786	95,80
1832	990	4216	-	5206	80,98	513	916	-	1429	64,10
1835	462	7008	-	7470	93,82	71	1122	-	1193	94,05
1837	220	6366	-	6586	96,66	130	1182	-	1312	90,09
1840	442	5938	-	6380	93,07	242	1874	-	2116	88,56
Rybno										
1824	252	1022	-	1274	80,22	35	136	-	171	79,53
1832	576	980	-	1556	62,98	221	312	-	533	58,54
1835	415	1314	-	1729	75,10	146	486	-	632	76,90
1837	343	1242	-	1585	78,36	100	236	-	336	70,24
1840	2	319	-	321	99,38	-	115	-	115	100,0

1835	-	-	486	486	0,00	-	-	60	60	0,00
1837	-	-	851	851	0,00	-	-	158	158	0,00
1840	1	179	963	1143	15,66	-	25	330	355	7,04

^aW oryginalu: altslawisch – starosłowiański.

^bW tym jedna osoba litewskojęzyczna.

^cW tym trzy osoby litewskojęzyczne.

^dW tym dwie osoby litewskojęzyczne.

^eW tym jedna osoba litewskojęzyczna.

^fParafia starowierów.

2. Odsetek ludności polskojęzycznej na terenie powiatu mragowskiego w latach 1824–1840

Lata	1824	1832	1835	1837	1840
Odsetek ludności polskojęzycznej	79,74	63,45	74,83	74,97	69,11
Odsetek polskojęzycznych dzieci w wieku szkolnym	81,28	58,56	73,00	71,26	71,90

3. Liczba mieszkańców powiatu mragowskiego w latach 1818–1840

Miasta, majątki szlacheckie i inne obszary wiejskie	Liczba mieszkańców w poszczególnych latach według spisów Królewskiego Pruskiego Biura Statystycznego												
	1818	1819	1820	1821	1822	1825	1828	1835	1837	1840			
Lata	1818	1819	1820	1821	1822	1825	1828	1835	1837	1840			
Miasta													
Mikołajki	1624	1732	1751	1786	1725	1833	1960	1959	1929	1883			
Mragowo	1716	1829	1848	1897	1696	1968	1880	2244	2075	2028			
Majątki należące do miast													
Mikołajki	·	·	·	·	·	·	·	·	·	34			
Mragowo	·	·	·	·	·	·	·	·	·	224			
Majątki szlacheckie na terenie parafii													
Mikołajki	284	350	322	348	330	408	403	434	334	507			
Mragowo	423	403	411	427	459	754	662	605	587	632			
Nakomiady	629	599	570	594	608	793	873	821	703	797			
Nawiady	436	550	583	569	520	596	592	541	562	509			

Rybno	760	778	837	939	997	1163	1294	1365	1316	1508
Sorkwity	1611	1706	1820	1837	1823	2047	2234	2666	2729	2781
Szestno	536	571	597	599	612	836	889	873	805	834
Szymonki	52	49	48	44	52	46	48	41	29	37
Pozostałe obszary wiejskie na terenie parafii										
Mikołajki	2251	2693	2760	2978	3370	3387	3576	3918	4299	4240
Mragowo	2096	2320	2311	2450	2706	2619	2882	2881	2850	3130
Nakomiady	694	720	729	806	809	950	922	998	1057	1118
Nawiady	4221	4818	5082	4714	4767	5563	5484	6998	6024	6384
Rybno	219	235	243	221	224	232	249	256	269	321
Sorkwity	424	431	517	505	540	667	632	649	712	707
Szestno	2757	2797	3062	3331	3206	3400	3581	3732	3837	4058
Szymonki	2050	2029	2021	2125	2140	2160	2310	2358	2488	2535
Wojnowo	-	-	-	-	-	-	-	487	851	1143
Suma	22783	24610	25512	26170	26584	29422	30471	32826	33714	35439